

➤ ANALİZ / İRFAN TATLI / SAMİ DUR

DEVİRİM SONRASI SURİYE'DE TARIM: DAYANIKLI VE SÜRDÜRÜLEBİLİR BİR ÜRETİM ARAYIŞI

www.insamer.com
info@insamer.com

İNSAMER
İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ

Giriş

On dört yıl süren yıpratıcı bir iç savaş sonrasında yeniden inşa süreci içerisindeki Suriye’de tarımın yeniden canlandırılması, ülkenin gıda güvenliği ve sosyo-ekonomik toparlanması açısından temel önceliklerden biri olarak görülmektedir. Uzun süren iç savaş ve çatışmalar sulama sistemlerinden enerji altyapısına, tarımsal araştırma kurumlarından depolama tesislerine ve pazar bağlantılarına kadar pek çok alanda büyük bir tahribata sebep olmuştur. Bu tahribata kuraklık, düzensiz yağışlar, iklim değişikliği ve yükselen sıcaklıklar, su kaynakları üzerindeki güç mücadeleleri ve bitki hastalıklarındaki değişim de eklenince ortaya çok daha karmaşık bir resim çıkmaktadır. Bu nedenle Suriye’de tarım sektörünün karşı karşıya olduğu sorunu yalnızca üretimin azalması değil, üretimin devamlılığını sağlayan sistemin parçalanması olarak tanımlamak daha doğru olacaktır. Tarım politikalarının ve tarımsal desteklerin etkisini yalnızca ekilen alan, dağıtılan tohum, gübre ve ekipman veya ulaşılan çiftçi sayısı üzerinden ölçmek de doğru sonuca ulaşmada yetersiz kalacaktır.

İç savaş boyunca tarım arazilerinin bir bölümü işlenememiş, sulama kanalları, pompalar, enerji hatları, depolar, yollar ve tarımsal işletmeler zarar görmüştür. Üreticilerin yerinden edilmesi, makine ve hayvan varlığının kaybı, tarımsal girdi fiyatlarının yükselmesi ve pazarların büyük ölçüde ortadan kalkmış olması gibi durumlar üretimin yeniden başlamasını güçleştirmiştir. Bazı bölgelerde mayın ve patlamamış mühimmat riski tarım arazilerine güvenli erişimi sınırlarken, mülkiyet ve kullanım haklarına ilişkin belirsizlikler uzun vadeli yatırımların önünde engel oluşturmaktadır. Birleşmiş Milletler’in Suriye’ye ilişkin öngörü ve analizleri de su, enerji ve tarım sektörlerindeki

bozulmanın çatışma kaynaklı yıkım, doğal kaynakların aşınması ve iklim değişikliğinin etkileriyle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.[1]

Bunun için tarımsal faaliyetlerin yeniden arttırılması, savaş öncesindeki üretim düzeylerine geri dönmek, çiftçilere belirli dönemlerde tohum, gübre ve ekipman yardımlarının yapılması veya hibe ve finansman desteği sağlanması gibi kısa vadeli çözümlerle gerçekleştirilemeyecek ölçekte bir planlama gerektirmektedir. Bu bağlamdaki değerlendirmelerin, üreticilerin değişen iklim ve ekonomik koşullar altında birbirini takip eden sezonlarda üretime devam edebilme kapasitesi üzerinden yapılması daha doğru bulgulara ulaşılmasını sağlayacaktır. Bunun sağlanabilmesi için tohum, fidan, su, enerji, finansman, teknik bilgi, hasat sonrası işleme, depolama, taşıma ve pazar erişiminin birbirinden bağımsız koşullarına da odaklanması gerekmektedir.

Tarımın yeniden canlandırılması, Suriye’deki insani ihtiyaçların azaltılması ve ekonomik kalkınma bakımından önem taşımaktadır. Dünya Gıda Programının (WFP) güncel verilerine göre ülkede 7,2 milyon kişi akut gıda güvensizliği yaşamaktadır. Söz konusu veriler ayrıca nüfusun yalnızca %18’inin gıda güvenliğine sahip olduğunu belirtmektedir.[2] Bu göstergeler, tarımdaki gerilemenin sektörel sınırları aşan sonuçlar doğurduğunu ortaya koymaktadır. Yerel üretimin azalması ithalat ve insani yardım ihtiyacını artırırken kırsal hanelerin gelir kaybı, insanların piyasadaki gıdaya ekonomik erişimini de zayıflatmaktadır. Tarımsal toparlanma bu nedenle hem gıda arzının hem de kırsal satın alma gücünün yeniden kurulmasını gerektirmektedir.

Bununla birlikte tarımsal üretim ile geri dönüşler arasında doğrudan ve tek yönlü bir nedensellik kurulması doğru olmayacaktır. Tarımın yeniden canlanması kırsal geçim kaynaklarını güçlendirerek geri dönen nüfusun ekonomik kaygılarını azaltma potansiyeline sahip olsa da güvenlik, barınma, mülkiyet, eğitim, sağlık ve temel kamu hizmetlerine ilişkin sorunlar çözülmeden tarımsal destekler tek başına sürdürülebilir geri dönüş sağlamada yetersiz kalacaktır.

Kuraklıkla Ağırlaşan Mevcut Kırılğanlıklar

İç savaşın meydana getirdiği problemler son yıllarda ağırlaşan iklim ve su baskısıyla birleşmiştir. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), 2025 yılındaki kuraklığın tarımsal üretimi ve tarıma dayalı geçim kaynaklarının kârlılığını ciddi biçimde azalttığını bildirmektedir. Özellikle kuraklıktan ve çatışmalardan etkilenen Rakka, Haseke ve Süveyda gibi bölgelerde gıda güvensizliği belirginleşmiştir.[3] FAO verilerine göre buğday üretiminin 900 bin ile 1.1 milyon ton arasında kalması beklenirken, bu düzeyin yakın dönemin en düşük hasatlarından biri olarak kaydedildiği belirtilmektedir. [4]

Kuraklığın özellikle yağışa dayalı üretimde yol açtığı kayıplar, Suriye’nin temel tahıl üretiminin iklim risklerine açıklığını da göstermektedir. Ancak üretimdeki bu gerilemeyi yalnızca yağışların azlığıyla açıklamak yetersiz kalacaktır. Zarar gören sulama altyapısı, elektrik kesintileri, yüksek yakıt ve girdi maliyetleri, sermaye kaybı ve suya erişimdeki eşitsizlikler de kuraklığın etkilerini ağırlaştırmaktadır. Bu nedenle iklim kaynaklı tehlikeler ile üreticilerin bu tehlikeler karşısındaki kırılganlığı birbirinden ayrılmalıdır. Bu nedenle Suriye’de suyun ve toprağın sürdürülebilir bir şekilde yönetimi, üretim maliyetlerinin karşılanabilirliği ile işleme ve pazarlama imkanları birlikte değerlendirilmelidir. Nitekim suyun nasıl yönetildiği, toprağın üretkenliğinin nasıl korunduğu, çiftçinin hangi maliyetleri üstlendiği ve yetiştirilen ürünün pazarda ekonomik karşılık bulup bulmadığı da dayanıklılığı belirlemektedir. Bir ürün daha az su tüketse bile işleme ve pazarlama altyapısının bulunmadığı bir durumda çiftçi için sürdürülebilir bir seçenek oluşturmayacaktır. Benzer biçimde yüksek verim sağlayan ancak pahalı gübre, enerji ve sürekli sulama gerektiren bir ürün çeşidi de üreticilerin ekonomik kırılganlığını arttırma riski taşımaktadır.

Tohum Dağıtımından Tohum Sistemine

Suriye’de savaş döneminde yürütülen tarımsal destekler, maddi imkansızlıklar nedeniyle işlenemeyen bazı arazilerin yeniden üretime açılması bakımından önemli bir işlev görmüştür. İHH İnsani Yardım Vakfı’nın Azez, Cerablus, Rasulayn ve Tel Abyad’daki çiftçilere sağladığı buğday ve nohut tohumu desteği bu girişimlere dair olumlu örneklerden biridir. [5] Bu tür destekler, çiftçinin yeniden üretime katılmasına ve bir sezonluk üretim kaybının sınırlandırılmasına yardımcı olması bakımından oldukça önemlidir.

Bununla birlikte çiftçilere tohum dağıtmak ile ülkenin işleyen bir tohum sistemine sahip olması arasında önemli bir fark bulunmaktadır. Sürdürülebilir bir tohum sistemi, uygun çeşitlerin araştırılması, anaç ve temel tohum üretimi, yerel çoğaltma kapasitesi, hastalık ve kalite kontrolü, sertifikasyon, depolama, dağıtım ve çiftçinin zamanında ve uygun maliyetle tohuma erişmesi gibi birbirine bağlı süreçlerden oluşmaktadır.

Azez’de yer alan Şam Üniversitesi Ziraat Fakültesi bünyesinde yürütülen sera çalışması da yerel tohumların araştırılması bakımından dikkate değer örneklerden biridir. Bu kapsamda üniversite öğrencileri farklı yerli tohumları seralarda deneyerek toprak, yağış ve gübreleme koşullarına ilişkin değerlendirmeler yapmıştır. İlk mahsulün çadır kentlerde yaşayan ailelere dağıtılması ise söz konusu çalışmaya insani yardım boyutu kazandırmış, projenin uzun vadeli hedefi ise Suriye’nin iklim koşullarına uygun yerli tohumların korunması olarak açıklanmıştır.[6]

FAO ve Uluslararası Kurak Alanlarda Tarımsal Araştırma Merkezi (ICARDA) tarafından yürütülen tohum sistemi restorasyonu girişimi, bu bakımdan daha geniş bir kurumsal model sunmaktadır. Program kapsamında Suriye’de geliştirilmiş tahıl ve baklagil çeşitlerinin erken nesil tohumları temin edilmiş, araştırma istasyonlarında çoğaltma parselleri kurulmuş ve Halep, Hama ile Humus’ta çiftçi tohum üretici grupları oluşturulmuştur. 2026 yılının nisan ayı itibarıyla 49 çiftçinin yaklaşık 200 hektarda sertifikalı buğday tohumu üretimine katıldığı bildirilmiştir. Programın 2027’ye kadar yüzlerce ton sertifikalı tohumu çiftçilere ulaştırması hedeflenmektedir.[7] Bu tür proje ve girişimler, dışarıdan tohum sağlamanın ötesine geçerek araştırma, çoğaltma, sertifikasyon ve çiftçi erişimi arasındaki zinciri ülke içinde yeniden kurmayı amaçlamaktadır.

Suya Göre Üretim Yaklaşımı

Suriye’de tarımsal toparlanmanın en önemli konu başlıkların biri şüphesiz ki su kaynaklarının durumu olacaktır. Sulama altyapısının zarar görmesi, elektrik kesintileri ve yakıt maliyetleri suyun tarımda kullanılmasını zorlaştırmaktadır. Bazı bölgelerde yeni kuyular kısa vadeli bir çözüm sağlayabilse de yeraltı suyunun yenilenme kapasitesi dikkate alınmadan devam eden su kullanımı, uzun vadede tarımsal riskler ortaya çıkarabilir.

FAO’nun Suriye’de su verimliliğinin uzaktan algılama ve coğrafi bilgi sistemleriyle izlenmesine yönelik kapasite geliştirme çalışmaları, bu alanda kullanılabilecek araçlardan birini göstermektedir. WaPOR sistemi üzerinden tarımsal su üretkenliğinin izlenmesi, bölgeler ve ürünler arasındaki verimlilik açıklarının tespit edilmesine yardımcı olabilmektedir.[8] Ancak teknolojik izleme tek başına yeterli değildir. Verinin yerel kurumlar tarafından düzenli üretilmesi, çiftçi düzeyindeki su kullanımına yansıtılması ve tahsis kararlarında kullanılması gerekmektedir.

Suya göre üretim yaklaşımı, her bölgede aynı ürünlerin teşvik edilmesi yerine yağış, toprak, sulama ve pazar koşullarına göre farklılaşan üretim desenlerinin geliştirilmesini gerektirmektedir. Buğday halen Suriye’nin gıda güvenliği bakımından stratejik önemini korumaktadır fakat toparlanmanın yalnızca tahıl açığını kapatmaya odaklanması çiftçilerin iklim ve fiyat şoklarına karşı kırılganlığının devam etmesine neden olacaktır. Bu nedenle, bölgesel koşullara uygun çok yıllık ürünler, gıda güvenliği ve çiftçi gelirlerinin uzun vadede korunması bakımından birlikte değerlendirilmelidir.

Suriye’de Tarımsal Kalkınma İçin Öneriler: Pelemir ve Bağcılık

İHH Tarım, Çevre ve İklim Değişikliği Birimi ile Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Ziraat Fakültesi iş birliği ile gerçekleştirilen saha çalışması, pelemirin Suriye’de yeniden veya daha yaygın biçimde üretilmesi ihtimalini gündeme getirmiştir. Çalışmada pelemir yetiştiriciliğine uygun agroekolojik bölgelerin belirlenmesi, bitki ıslahı ve tohumluk geliştirilmesi, sürdürülebilir üretim sistemleri ve ortak akademik araştırmalar ele alınmıştır.[9]

Pelemirin alternatif bir yağ bitkisi olarak değerlendirilmesi, ürün çeşitlendirmesi bakımından anlamlı bir araştırma alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak yeni bir ürünün iklim koşullarına dayanıklı olduğu varsayımı, yaygınlaştırılması için yeterli değildir. Farklı bölgelerdeki deneme parsellerinde verim, su ihtiyacı, toprak uyumu, hastalık riski ve üretim maliyeti ölçülmelidir. Ayrıca elde edilecek ürünün işlenmesi, depolanması ve pazarlanması için gerekli altyapı ile yerel talep araştırılmalıdır.

Aynı kapsamda yürütülen bir başka çalışma ise Halep, Humus ve Lazkiye’de gerçekleştirilen bağcılık incelemeleridir. Yapılan saha çalışmalarında Suriye’deki ilgili tarım müdürlükleri, üniversite yerleşkeleri ve özel fidanlıklar incelenmiş, asma anaçları, yetiştirme teknikleri, su temini ve çeşit ihtiyacı gibi sorunlar değerlendirilmiştir.[10]

Bağcılık, pelemirden farklı bir toparlanma imkanına işaret etmektedir. Zira burada yeni bir ürünün adaptasyonundan çok mevcut üretim bilgisinin, yerel çeşitlerin ve fidanlık kapasitesinin yeniden canlandırılması söz konusudur. Bununla birlikte bağcılığın geliştirilmesi kaliteli fidan dağıtımı veya yeni yetiştirme tekniklerinin aktarılmasıyla sınırlı kalmamalıdır. Fidan ve anaç üretiminden bağ tesisine, sulamadan hasat sonrası depolamaya, işlemeden pazarlamaya kadar bütün değer zinciri incelenmelidir.

Asmanın çok yıllık bir ürün olması, arazi üzerindeki hakları ve uzun vadeli finansmanı özellikle önemli kılmaktadır. Ancak, üreticilerin yıllar içinde karşılık verecek bu tür bir yatırıma yönelmesi için arazi kullanımının ve mülkiyet durumunun belirgin olmasının gerekliliğini yanı sıra, finansmana erişimin mümkün olduğu ve üretilen ürünün pazarlanabilir olduğu bir ortamın oluşturulması gerekmektedir. Bu nedenle Suriye’de bağcılığa ilişkin yol haritası hazırlanırken yalnızca teknik değil, ekonomik, kurumsal ve hukuki koşulları da kapsayan bir planlama yapılmalıdır.

Zira, Halep, Humus ve Lazkiye’nin iklim, toprak, su ve pazar koşulları da aynı değildir. Yerel üretim çeşitlerinin korunması, hastalıklara dayanıklı anaçların belirlenmesi ve fidanlıkların kalite kontrol kapasitesinin geliştirilmesi öncelikli alanlar arasında yer almalıdır. Ancak üretim artışının çiftçi gelirine dönüşebilmesi için depolama, kurutma, işleme ve pazara erişim imkanlarının da geliştirilmesi gerekmektedir.

Akademik Sahayla Buluşması

Suriye’de tarımsal toparlanmanın uzun vadede başarılı olması, ülkenin kendi araştırmacılarını, ziraat mühendislerini, teknik personelini ve üretici örgütlerini güçlendirmesi ile de doğrudan ilişkilidir. Nitekim, değişen iklim koşulları, yağış düzeni, bitki hastalıkları, toprak sağlığı ve su verimliliği sürekli araştırma ve izleme gerektirmektedir.

Akademik iş birliği bu nedenle kısa süreli uzman ziyaretleriyle veya ortak yayın ve proje hedefleriyle sınırlı kalmamalıdır. Elde edilen bilgi ve bulgular ise yalnızca akademik yayına değil, çiftçilerin kullanabileceği uygulama rehberlerine ve kamu kurumlarının yararlanabileceği politika seçeneklerine dönüştürülmelidir.

İHH’nın sera, pelemir ve bağcılık çalışmalarında üniversitelerle kurduğu ilişkiler, sivil toplumun akademik ve bilimsel alan ile saha uygulaması arasında oynayabileceği kolaylaştırıcı role iyi bir örnek oluşturmaktadır.

Çiftçi ve üreticilerin de bu tür araştırmaların pasif yararlanıcısı olarak görülmesi ve çiftçi ve üretici katılımlı denemeler gibi uygulamalar; bilimsel araştırmalarda başarılı görünen bir ürün çeşidinin gerçek üretim koşullarındaki performansını değerlendirmeye yardımcı olması bakımından da oldukça önemlidir. Bu tür iş birlikleri aynı zamanda çiftçinin benimsemeyeceği veya maliyetini karşılayamayacağı teknikler ve çeşitler üzerinde araştırmalara devam ederek zaman ve finansman kaybı yaşanması gibi durumların da önlenmesi bakımından önem arz etmektedir.

Suriye’de Tarım Üssü Projeleri

Suriye’deki tarımsal dönüşüm için akademik çalışmaların yanı sıra ülkeler ve kurumlar arasında uzun vadeli ve uygulanabilir iş birliklerinin tesis edilmesi de önem taşımaktadır. Bu bağlamda, Suriye Tarım ve Tarımsal Reform Bakanı ile Ukrayna Tarım Politikası ve Gıda Bakanı arasında çevrim içi olarak gerçekleştirildiği açıklanan görüşmede, iki ülke arasında bilgi, uzmanlık ve teknoloji paylaşımını destekleyecek bir Ukrayna Tarım Merkezi’nin Suriye’de hayata geçirilmesi ele alınmıştır. Görüşmede ayrıca Ukraynalı bir heyetin ve Ukrayna Ulusal Tarım Bilimleri Akademisi uzmanlarının Suriye’yi ziyaret etmesi, tarım ve hayvancılık sektörlerinin mevcut durumunu değerlendirmesi, teknik eğitim vermesi ve gıda güvenliği alanında bir mutabakat zaptı hazırlanması gündeme gelmiştir.[11] Ukrayna’nın tahıl üretimi, tohum geliştirme ve tarım teknolojileri alanındaki birikimi Suriye açısından değerli olmakla birlikte, henüz görüşme aşamasındaki bu girişimin sahada sürekli ve ülke geneline yayılan bir yapıya dönüşmesi lojistik erişim, yerel koşullara uyum,

kurumsal devamlılık ve uygulama kapasitesi gibi etkenlere bağlıdır.

Bu bakımdan Türkiye, sınır komşuluğu, ulaşım ve lojistik imkanları, benzer iklim kuşaklarındaki tarımsal tecrübesi ve İHH İnsani Yardım Vakfı gibi uzun yıllardır Suriye’de çalışan kuruluşların biriktirdiği saha bilgisi sayesinde daha elverişli bir uygulama ortağı konumundadır. Bu kapsamda, Türkiye’deki kamu-sivil toplum iş birliği ile Suriye’de yapılan saha araştırmalarında Suriye’nin tarımda stratejik planına uygun çözüm önerileri oluşturulmuştur. Bu amaçla, Halep yakınlarındaki Al-Kamiye üretme istasyonunun bir Tarım Üssü olarak yeniden işlevlendirilmesi konusunda çalışmalar yapılmaktadır. Söz konusu bölgenin bir tarım üssü olarak faaliyete geçirilmesi tohum tescili ve sertifikasyonu, fide ve fidan üretimi, demonstrasyon parselleri, tarımsal teknoloji deneyimleri, araştırma-geliştirme faaliyetleri ve çiftçi, öğrenci ve teknik personel eğitimlerini ortak bir altyapıda buluşturması bakımından oldukça önemli bir girişimdir.

Sonuç

Suriye’de kısa, orta ve uzun vadeli müdahaleleri birbirine bağlayan bir tarımsal toparlanma programına ihtiyaç bulunmaktadır. Kısa vadede uygun tohum ve girdi desteği, sulama sistemlerinin onarılması, üretim araçlarının korunması ve küçük ölçekli çiftçi ve üreticilere geçici finansman sağlanması önem taşımaktadır. Bu tür desteklerin bölgesel toprak, su, güvenlik ve pazar koşullarına dayalı ihtiyaç analizleriyle birlikte değerlendirmeleri daha verimli sonuçlar alınmasına yardımcı olacaktır.

Orta vadede tohum ve fidan çoğaltma merkezlerinin güçlendirilmesine, sulama altyapısı mevcut su kaynaklarının taşıma kapasitesine göre rehabilite edilmesine ve tarımsal yayım hizmetleri yeniden kurulmasına ağırlık verilmesi gerekmektedir. Çiftçilerin depolama, işleme ve ortak pazarlama imkanlarının geliştirilmesi de bu aşamada önem arz etmektedir. Pelemir gibi alternatif ürünlerde kontrollü deneme programlarının hayata geçirilmesi, bağcılık gibi yerleşik üretim alanlarında ise fidanlık, kalite kontrolü ve değer zinciri çalışmaları yürütülmesi tarımsal yeniden kalkınmanın önemli girişimleri olarak ön plana çıkmaktadır.

Uzun vadede ise tarımsal araştırma, tohum sertifikasyonu, su ve iklim izleme sistemleri ile üretici örgütlerinin kalıcı kurumsal yapılara dönüştürülmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, FAO’nun 2025-2027 dönemi için hazırladığı ve yaklaşık 9.8 milyon kırılğan kırsal nüfusa ulaşmayı ve yardım bağımlılığından üretim ile geçim kaynaklarının yeniden kurulmasına geçişi desteklemeyi hedefleyen Suriye Acil Durum ve Toparlanma Eylem Planı önemli bir girişim olarak görülmektedir.

Suriye’deki tarımsal toparlanmanın gerçek başarısının dağıtılan tohum, gübre, ekipman gibi girdilerden ziyade çiftçi ve üreticilerin değişen koşullar altında üretime devam edebilmesiyle ölçülmesi gerekmektedir. Su verimliliği, üretim maliyeti, çiftçi geliri, kaliteli tohumla erişim, kadınların ve gençlerin üretime katılımı, toprak sağlığı ve iklim şoklarından sonra üretimin sürdürülebilmesi temel göstergeler arasında yer almalıdır.

Bununla birlikte, Suriye tarımının dönüşmesinde özel sektörün aktif rol oynaması hayati öneme sahiptir. Suriye’de tarımsal dönüşümün sürdürülebilir, hızlı ve etkin bir şekilde gerçekleşebilmesi amacıyla özel sektörün gelişmesini sağlayacak politikaların benimsenmesinde Türkiye’nin tecrübesi yol gösterici olabilir.

Suriye’nin tarımsal toparlanması, geçmişteki üretim sisteminin aynen yeniden kurulmasından daha kapsamlı bir dönüşüm gerektirmektedir. İHH’nın bölgedeki destek programları ve akademik çalışmaları, yerli tohum seraları, pelemir araştırması ve bağcılık incelemeleri farklı ölçeklerde değerli saha tecrübeleri sunmaktadır. Bu girişimlerin kalıcı sonuçlar üretebilmeleri, bağımsız projeler olarak kalmamalarına ve yerel araştırma kurumları, çiftçiler ve kamu kurumlarıyla birlikte daha geniş bir üretim sistemine bağlanmalarına bağlıdır. Suriye’de dayanıklı ve sürdürülebilir bir tarımsal kalkınmanın temelinin, yalnızca daha fazla üretmekle değil mevcut su, toprak ve insan kaynağını koruyarak üretimin devamlılığını sağlayabilmekle mümkün olabileceği ve bu süreçte sivil toplum ve akademik iş birliklerinin de önem arz ettiği göz önünde bulundurulmalıdır.

Kaynakça

- [1] United Nations Country Team in Syria, Common Country Analysis: Syrian Arab Republic, 2024. <https://syria.un.org/en/download/180806/291750>
- [2] World Food Programme, “Syria”, Erişim Tarihi: 26 Ağustos 2026. <https://www.wfp.org/countries/syrian-arab-republic>
- [3] Food and Agriculture Organization of the United Nations, “GIEWS Country Brief: Syrian Arab Republic”, Erişim Tarihi: 26 Ağustos 2026. <https://www.fao.org/giews/countrybrief/country.jsp?code=SYR>
- [4] Food and Agriculture Organization of the United Nations, “The Syrian Arab Republic: Farmers Struggle amid Worst Agricultural Crisis in Decades”, 4 Eylül 2025. <https://www.fao.org/syria/news/details/the-syrian-arab-republic--farmers-struggle-amid-worst-agricultural-crisis-in-decades/en>
- [5] İHH İnsani Yardım Vakfı, “Suriye’de Hasat Zamanı”, 21 Temmuz 2022. <https://ihh.org.tr/haber/suriye-de-hasat-zamani>
- [6] İHH İnsani Yardım Vakfı, “Tarladan Çadır Kentlere İlk Mahsul Heyecanı”, 11 Haziran 2024. <https://ihh.org.tr/haber/tarladan-cadir-kentlere-ilk-mahsul-heyecani>
- [7] International Center for Agricultural Research in the Dry Areas, “Restoring Syria’s Seed Systems”, 23 Nisan 2026. <https://icarda.org/media/news/restoring-syrias-seed-systems>
- [8] Food and Agriculture Organization of the United Nations, “Building Capacity in Remote Sensing for Water and Irrigation Assessments in the Syrian Arab Republic”, 12 Aralık 2019. <https://www.fao.org/platforms/water-scarcity/Knowledge/knowledge-products/detail/building-capacity-in-remote-sensing-for-water-and-irrigation-assessments-in-the-syrian-arab-republic/en>
- [9] İHH Tarım, Çevre ve İklim Değişikliği Birimi, “İHH Tarım Çevre ve İklim Değişikliği Birimi Suriye Akademik Çalışmaları”, yayımlanmamış bilgi notu, 2026.
- [10] A.g.e
- [11] Suriye Arap Cumhuriyeti Tarım Bakanlığı, “Tarım Bakanı, Ukraynalı Mevkidaşıyla Suriye’de Ukrayna Tarım Merkezinin Hayata Geçirilmesini Görüştü”, 23 Ağustos 2026, <https://moaar.gov.sy/article/415458?utm>
- [12] Food and Agriculture Organization of the United Nations, “FAO Launches Its Emergency and Recovery Plan of Action to Restore Agriculture in Syria”, 19 Mart 2025. <https://www.fao.org/syria/news/details/fao-launches-its-emergency-and-recovery-plan-of-action-to-restore-agriculture-in-syria/ar?lang=ar>

İNSAMER
İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ

www.insamer.com